

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора педагогічних наук, професора Федорченко Тетяни Євгенівни на дисертаційне дослідження Самойлова Анатолія Миколайовича на тему **"Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи"**, поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання

Протягом останніх десятиліть все гострішою стає проблема девіантної поведінки неповнолітніх, яка несе велику соціальну небезпеку. Ця проблема зумовлена багатьма факторами, зокрема, вираженим економічним розшаруванням, руйнацією моральних норм та ціннісних орієнтирів. Але на сьогодні державна політика стосовно підлітків недостатньо забезпечена дієвими соціальними, правовими і моральними механізмами їх соціокультурної реалізації. За таких обставин одним з провідних пріоритетів держави має бути виховання морально здорового покоління в Україні. Тому проблема девіантної поведінки та проблема її профілактики привертають все більше уваги сучасних і зарубіжних фахівців з педагогіки, психології, соціології, права.

Усе це свідчить про те, що обране дослідження має важливе соціально-педагогічне значення.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена загостренням суперечностей, які були чітко визначені і в подальшому розв'язані дисертантом.

Ми засвідчуємо коректність формулювання основних позицій дисертації — мети, об'єкта, предмета дослідження. Погоджуємось із визначеними завданнями досліджуваної роботи. Таким чином, аналіз основних позицій дисертації дозволяє скласти загальне позитивне уявлення про науковий апарат роботи, її теоретичні засади, та визначає наукову цінність і логіку зазначеної праці, що представляє собою повний дослідницький цикл.

Логічно побудованою та достатньо обґрунтованою є структура дисертації, яка представлена вступом, трьома розділами, висновками, списком використаних джерел і додатками. Привертає увагу те, що зміст кожного розділу чітко підпорядкований меті і завданням дослідження.

Методи, що були використані під час проведення дослідження на пошуковому, констатувальному та формуальному етапах, а також часові рамки дослідження дають підстави для висновку про ретельність підготовки і проведення експериментальної роботи.

У першому розділі *"Теоретичні основи профілактики девіантної поведінки підлітків"* розкрито понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми.

Акцентуємо увагу на тому, що теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної, соціологічної літератури з проблеми дослідження дав змогу автору уточнити сутність феномену "девіантна поведінка підлітків" як поведінка, що відхиляється від прийнятих у суспільстві соціально-моральних норм і цінностей, виявляється в соціально неприйнятних способах самоствердження й ускладнює процеси саморозвитку та конструктивної самореалізації особистості.

Аналізуючи наукове розуміння означеного феномену, Анатолій Миколайович вдало репрезентує у змісті роботи психолого-педагогічний, соціально-педагогічний, медико-біологічний підходи до трактування сутності девіантної поведінки.

Враховуючи основні чинники формування девіантної поведінки підлітків, автор правомірно визначає пріоритетні напрями профілактичної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі:

- оптимізація соціально-виховного середовища, що виступає для школярів основною сферою самореалізації;
- утвердження цінностей і норм здорового способу життя;
- гармонізація особистісного розвитку підлітків: компенсація психологічних особливостей, що зумовлюють схильність до девіантної поведінки; розвиток рефлексії та емоційно-вольової сфери особистості;
- формування в підлітків конструктивних способів поведінки як запоруки витіснення негативних звичок.

Автор дисертації вмотивовано акцентує увагу на тому, що ефективність профілактики девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному

середовищі загальноосвітньої школи залежить від дотримання обґрунтованих принципів: забезпечення суб'єктної включеності учнів у профілактичний процес; опосередкованості профілактичних заходів; диференціювання форм і змісту профілактичної роботи відповідно до вікових та особистісних особливостей підлітків; персоніфікації профілактичної роботи; сприяння позитивній самореалізації учнів у групі однолітків; інтеграції і гармонізації впливів різних соціальних інституцій на поведінку підлітків; поєднання загальної профілактики з профілактикою конкретних видів девіантних відхилень підлітків.

Другий розділ дисертації "Діагностика девіантної поведінки підлітків" присвячений аналізу структурних компонентів девіантної поведінки, визначено їх особливості, критерії (пізнавально-інформаційний, ціннісно-орієнтаційний, особистісно-рефлексивний, поведінковий), показники та виявлено рівні сформованості девіантності підлітків — ситуативний, стійкий та критичний.

Заслуговує на особливе схвалення розроблена і впроваджена методика діагностування рівнів сформованості девіантності підлітків: "Анкета на виявлення учнів із девіантною поведінкою", "Рівень знань підлітків про норми моралі і права", "Шкала самооцінки", "Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності (В. Бойко), тест "Самооцінка", методика діагностики потреби у пошуках відчуттів М. Цукермана, методика визначення ціннісних орієнтацій підлітків, анкета для рефлексії, методика визначення особливостей рефлексії, методика "Агресивної поведінки" (за Басса-Дарки).

У третьому розділі "Педагогічні умови профілактики девіантної поведінки підлітків" обґрунтовано ефективність впровадження педагогічних умов профілактики девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи, які вперше та творчо розроблені автором дисертації, представляють наукову новизну, є ціннісним науковим доробком, що мають теоретичну і практичну значущість.

Так, *перша педагогічна умова* "Організація змістовної дозвіллевої діяльності підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи", передбачала використання комплексу форм організації дозвілля: "Клуб

"Надія"", шкільний музей, пришкільний літній табір "Випробуй себе", зустрічі, конкурси. Автор дисертаційного дослідження визначає соціально-виховне середовище як один з основних факторів педагогічного керованого впливу на учня, що дозволяє коригувати ціннісні орієнтації, моделі поведінки та якості особистості дев'янтного підлітка, використовуючи виховний потенціал культурно-дозвілєвої діяльності.

Для реалізації *другої педагогічної умови* "Забезпечення єдності морального і правового виховання учнів" дисертантом застосовувалися інтерактивні методи виховання: групове обговорення морально-етичних дилем, інтерактивний театр "Контакт", проектна діяльність, що сприяли розвитку моральної свідомості підлітків, їхньої готовності здійснювати вибір у складних обставинах, формуванню моральних установок. Автор дисертації акцентує увагу на формуванні морально-правової культури підлітків, де презентує цікаві форми роботи: видання шкільної газети, ігрові технології "Проблема на долоні", "Конституція дитинства", "Перехрестя думок".

Неординарно реалізувалася *третьою умовою* "Інтеграція групових та індивідуальних форм виховного впливу на учнів, схильних до дев'янтної поведінки", яка впроваджувалася за такими напрямками: формування соціальної свідомості та самосвідомості підлітків, схильних до дев'янтної поведінки, морально-правового досвіду учнів через залучення до різних форм самоврядування, всебічний розвиток виховних функцій колективу.

Досить сучасною є *четверта педагогічна умова* "Організація і педагогічне керівництво самовихованням підлітків", де значна увага акцентувалася на формуванні морально-правової культури на основі принципів: орієнтації на позитивне в поведінці, індивідуалізації виховних впливів, морального загартування. Ключовими формами роботи стали бесіди "Як вдосконалювати себе", "Планування життя", вправи, нестандартні уроки, відеофрагменти соціальної реклами, ведення щоденника самовиховання сприяло самоконтролю, самоствердженню, самоаналізу підлітків.

Незаперечним і доказовим є матеріал дисертації, в якому розкриваються результати дослідно-експериментальної частини дослідження, досить

послідовно охарактеризовано його етапи, узагальнено результати, здійснено прогнозування подальшого розвитку досліджуваної проблеми.

Не можна оминати увагою результати педагогічного експерименту, що супроводжуються матеріалами у графічному відображенні з використанням таблиць. Вони презентабельні і переконливі, що покращує загальне сприйняття дисертаційного дослідження.

Безумовною заслугою автора дисертації є цікаві додатки, які суттєво розширюють і доповнюють змістове поле дисертаційного дослідження, а саме: комплекс діагностичних методик, ігри на тему морально-правового виховання, зміст інтерактивного театру "Контакт", календарний план з реалізації проекту з видання шкільної газети, морально-етичні дилеми, приклади нестандартних уроків, приклади бесід із самовиховання.

У загальному, на підставі вивчення дисертаційного дослідження, публікацій А.М. Самойлова можна стверджувати, що найбільш істотні наукові результати полягають у тому, що вперше обґрунтовано педагогічні умови девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи; визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості девіантності підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи; уточнено зміст понять "девіантна поведінка", "соціально-виховне середовище загальноосвітньої школи".

Автореферат відповідає змістові дисертації й розкриває основні її положення, а значний обсяг публікацій із проблеми дослідження (29 одноосібних праць та методичні рекомендації) підтверджують ґрунтовність виконаного дослідження. Матеріали, результати і висновки дисертаційної роботи можуть використовуватися у системі профілактичної роботи з учнями підліткового віку, а також під час розроблення навчально-методичного забезпечення виховної діяльності в середній загальноосвітній школі, створення навчально-методичної бази для підготовки майбутніх учителів до профілактично-корекційної роботи з девіантними підлітками.

У цілому є підстави стверджувати, що представлена дисертаційна робота А.М. Самойлова відзначається змістовністю, обґрунтованістю ключових

позицій, є самостійним дослідженням важливої педагогічної проблеми і за своєю значущістю є вагомим внеском у розвиток теорії і методики виховання. Необхідно відзначити високий науковий та методичний рівень дисертанта, який проявився у чіткому, коректному плануванні і здійсненні педагогічного дослідження, застосуванні комплексу теоретичних, емпіричних та математичних методів.

Поряд з позитивною оцінкою дисертаційної роботи вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та побажання.

1. Дисертант у розділі I п. 1.1 "Сутність девіантної поведінки та її детермінанти" подає всього декілька визначень девіантної поведінки, однак варто було більш глибоко і ширше проаналізувати цей феномен. Робота значно виграла б, якби автор представив презентабельну таблицю визначень дослідниками поняття "девіантна поведінка" (І. Зверєвої, В. Менделевич, Н. Перешейної, М. Заостровцевої, Я. Гишинського, І. Парфанович, Д. Фельдштейна, Л. Шнейдер, О. Змановської, С. Толстоухової, А. Капської).

2. У дисертації недостатньої уваги приділено аналізу зарубіжних підходів до проблеми профілактики девіантної поведінки підлітків.

3. У першому розділі автор дисертації розкриває принципи профілактичної роботи з девіантними підлітками, однак, вони не згадуються і не розкриваються під час опису методики здійснення формувального етапу експерименту.

4. У другому розділі "Діагностика девіантної поведінки" спостерігається певна неузгодженість в описі кількості показників до визначених критеріїв: пізнавально-інформаційний — 3 показники; ціннісно-орієнтаційний — 6 показників; особистісно-рефлексивний — 10; поведінковий — 7 показників. За класичними вимогами до проведення методичних процедур повинна бути однакова кількість показників до означених критеріїв. Як тоді дисертантом було здійснено математичну обробку результатів експерименту?

5. Беззаперечною заслугою автора дисертації є те, що експериментальною роботою було охоплено 978 учнів 5-8 класів, однак потребує переконливої аргументації експериментальна база дослідження яка здійснена тільки у м.

Він

менше, ніж у трьох регіонах України.

6. Варто було б більш ширше і змістовніше обґрунтувати висновки до I, II, III розділів дисертаційного дослідження. Не всі літературні джерела оформлені за вимогами МОН України.

Однак висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження на тему “Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи” дає підстави для загального висновку про те, що за актуальністю, змістом, обсягом, новизною, теоретичним та практичним значенням основних результатів є завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам щодо дисертаційних робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, зокрема пунктам 9, 11, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2014 р. № 567.

Отже, Самойлов Анатолій Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

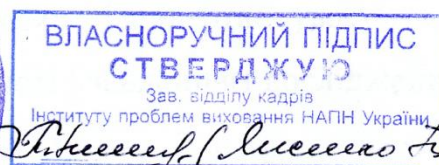
Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії фізичного розвитку
та здорового способу життя

Інституту проблем виховання НАПН України

Т.Є. Федорченко

Т.Є. Федорченко

Федорченко Т.Є.